

MÉRAY TIBOR

Nagy Imre november elsején

Az alábbi szövegrészlet Méray Tibor « Nagy Imre élete és halála » c. könyvéből való. Ez a könyv 1957-58-ban íródott, s számos kiadást ért meg idegen nyelveken. Magyarul először 1978-ban, Nagy Imre halálának 20. évfordulójára került kiadásra (Ujváry-Griff, München), ebből vettük át ez alábbi fejezetrészt.

Méray Nagy Imre baráti és politikai körébe tartozott. Mintegy két évtizede a — Párizsban megjelenő — *Irodalmi Újság* szerkesztője.

Az első hírek október 31-én, szerda este és csütörtökre, november 1-re virradóra futottak be arról, hogy az oroszok jönnek megint befelé az országba. Nagy Imre eleinte még azt hihette, hogy jelentéktelen közlekedési kérdésekről van szó; megszokták, hogy ki-be jár-káljanak az országhatáron s valamilyen szállítási probléma miatt egy-két egység visszajött és másfelé veszi az útját, mint eredetileg képzelte.

Reggelre már az északkeleti határszélről csengtek a riasztó telefonok és kétségbeesett hangok közölték-sikoltották be a kagylóba: özönlenek, ágyúkkal, tankokkal, teherautókon. Még mindig azt gondolta: az ilyen hírekben sok a túlzás, a felnagyítás, a pánikszerűség.

Mikor aztán pontos katonai jelentést kapott arról, hogy a gépesített alakulatok már a magyar Tiszát is elérték, átzúgnak az északkeleti városokon, harci állásokat foglalnak el; továbbá a Budapestről kivont csapatok beássák magukat a város körül; továbbá: szovjet tankegységek kerítik be az ország valamennyi repülőterét — akkor már nem maradhatott benne sok kétség a hírek valódiságát illetően.

De ami a politikai tartalmukat illette, még mindig nem akart végleges következtetéseket levonni belőlük. Az ilyen időkben sok a kapkodás és az ellentmondó intézkedés. Lehet, hogy ezeket a lépéseket még Mikojánék visszaérkezése előtt döntötték el s most, mikor végrehajtják őket, már nem is aktuálisak. Elvégre Mikoján és Szuszlov határozottan megígérte, hogy nem küldenek be új csapatokat.

Mindenesetre hírzárlatot rendelt el: nem akarta, hogy a jelentések felzaklassák a közvéleményt, amely végre kezd elcsitulni. Beláthatatlan következményei lennének, ha az emberek most elvesztenék a fejüket és — akármilyen kisméretű — harci cselekményekbe bonyolódnának az oroszokkal. Persze, hírzárlat ide, hírzárlat oda, az ilyesmit — különösen a jelenlegi helyzetben — nem lehet sokáig titokban tartani. Éppen ezért gyors tisztázásra van szükség. Érthetetlen, hogy Mikojánék nem jelentkeznek Moszkvából. Legalább valami telefonhívás, magyarázat-féle volna — de semmi, csend, néma csend.

Az egész ország napok óta követeli a semlegesség kimondását. Munkásdelegációk adják egymás kezébe a kilincset, a „Magyar Szabadság” vezércikket ír: „Tovább kell haladni a megkezdett úton és félreérthetetlenül ki kell jelenteni, hogy Magyarország — úgy, ahogy a szomszédos Ausztria is — a semlegesség politikáját kívánja folytatni . . . A továbbiakban nem óhajt csatlakozni a világpolitika egyik tömbjéhez sem, nem kívánja magát sem lekötöni, sem elszigetelni egyik irányban sem. Egy ilyen álláspont felel meg nemzetünk földrajzi

helyzetének csakúgy, mint történelmi hagyományainak, illetve a hagyományokból leszűrt tanulságoknak.”*)

Nagy Imre mindeddig nem volt amellett, hogy a semlegességet kimondják. Nem az elv — a gyakorlat miatt. A semlegesség elvéről ő jóval korábban kifejtette a nézeteit, mint sokan azok közül, akik ma ezt a követelést az ő mellének szegeznek; az első volt és eddig az egyetlen maradt a Varsói Szerződéshez tartozó országok politikusai között, aki szembeszegült a hatalmi tömbök politikájával. „A legcélravezetőbbnek látszik — írta 1956 januárjában — a haladó demokratizmus és szocialista vagy hasonló típusú, úgyszintén az öt alapelveket osztó más rendszerű országok egybehangolt külpolitikája és együttműködése a hatalmi tömbök ellen, *semlegesség* vagy aktív egymás mellett élés alapján. Magyarországnak ezt az utat megkönynyíti földrajzi elhelyezkedése — a semleges Ausztria és a szocializmust építő országok, köztük a Szovjetunió, valamint az aktív egymás mellett élés alapján álló Jugoszlávia szomszédsága. *A magyar nép szuverén joga meghatározni*, hogy milyen formában látja nemzeti függetlensége, szuverenitása, egyenjogúsága és békés fejlődése biztosításának legkedvezőbb nemzetközi státuszát.”

A magyar nép szuverén joga meghatározni . . . S a magyar nép az utcán, röplapokon, a forradalmi tanácsok és munkástanácsok gyűlésein a semlegesség kimondását sürgeti.

De ő mindeddig attól tartott, hogy a mostani helyzetben, amikor Magyarország a Varsói Szerződés tagja, forma szerint sem lehetséges a semlegesség kinyilvánítása, s ugyanakkor a szovjet elvtársak is nagyon rossz néven vennék. Elvégre az október 30-i hivatalos kormánynyilatkozattal és Mikojánék budapesti ígéreteivel az orosz vezetők elég messzire eltávolodtak az eddigi *gyakorlattól* — ünnepélyesen kötelezettséget vállalván a Varsói Szerződés szövegű alkalmazására, a résztvevő államok jogainak jövőbeni tiszteletben tartására. Örülni kell, hogy eddig eljutottak. Nem szabad túlfeszíteni a húrt, nem szabad magyar oldalról megsérteni a megállapodást.

Ezért is sürgősen tisztázni akarja, mit jelent a szovjet csapatok

---

*) A „Magyar Szabadság” szerkesztői, nagyrészt azok a kommunista múltú újságírók voltak, akiket 1955-ben Nagy Imre támogatása miatt a Szabad Néptől távolítottak el: Gimes Miklós, Lócsei Pál, s az idézett cikk szerzője, Kende Péter.

új beözönlése. Magáról a tényről most már nincs kétsége; óráról-órára futnak be a megerősítő jelentések. Bekéri a Parlamentbe Andropovot, a szovjet nagykövetet.

Ez a tárgyalás lesújtó hatással van rá. Sohasem szerette ezt az embert: Rákosi biztos támasza volt, korlátolt és alattomos. Ő volt az, aki félreállítása idején a hozzá eljuttatott beadványait azonnal továbbította Rákosiéknak és Gerőéknek. De most nem erről van szó, nem a múltról és nem az érzelmekről. Magyarázatot kell kapnia arról, ami a határokon s az országban történik.

Ha a nagykövet most azt mondaná: Moszkvában ilyen vagy olyan megfontolások merültek fel, ezért vagy azért teszik azt, amit tesznek, egyszóval, ha nyíltan beszélne, felvilágosítást adna, kérné a megértését, türelmét, hozzájárulását, akkor még mindig lehetne megoldást, kiutat találni. De Andropov nem ezt teszi. Ez az őszes hajú, kifejezéstelen arcú férfi most szemrándulás nélkül kijelenti, hogy „csak bizonyos normális csapatmegmozdulásokról van szó”, semmi ok az aggodalomra, a megállapodások érvényben vannak. Ezek a csapatok tulajdonképpen a többi egység békés és nyugodt elvonulását vannak hivatva biztosítani. Ugyanez a helyzet a repülőterekkel is: azért kerítették be őket páncélosokkal, hogy szavatolják a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatállomány hozzátartozóinak és sebesültjeinek légi úton történő elszállítását.*)

Hülyének nézik őt? Ennél is rosszabb: nem őszinték vele! A felismerés belevág, mint a borotva. Tudja, még Moszkvából tudja, mit jelent ez. Mikor mást mondanak szembe és mást cselekszenek. Mikor hazug, de még csak nem is okosan hazug: átlátszóan hazug magyarázatokat adnak. Mikor már azzal sem nagyon törődnek, hogy a másik elhiggye, amit mondanak, amikor már a látszatra sem nagyon ügyelnek. Hideg, jeges-hideg szorongás fogja körül a szívét. Ez a vég.

Moszkvában valami történt. Hogy pontosan mi, azt még nem tudja. Mikoján nem jelentkezik. A csapatok jönnek. Andropov hazudik. Ez a vég.

A bizalom vége. S ő még azt hitte, most végre megbíznak benne. A múltban annyiszor „ejtették”, annyiszor félreállították — most azt hitte: végre rájöttek, hogy ő volt az igazi barátjuk. Másfél évvel ezelőtt feltette magában, hogy többet nem hagyja magát rászedni, többet ezeknek nem hisz. Most megint hitt — és íme, ez lett belőle.

---

*) Ezt az állítást a szovjet nagykövetség november 1-i kommunikéjében hivatalosan és nyilvánosan is megerősítette.

Vége van az október 30-i hivatalos szovjet kormánynyilatkozatnak is. Annak, aminek úgy örült, annak, amire annyira épített. „A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége külkapcsolatainak megingathatatlan alapja volt és marad az összes államok békés egymás mellett élésének, barátságának és együttműködésének politikája . . . A szovjet kormány szem előtt tartva, hogy a szovjet alakulatok további magyarországi tartózkodása ürügyül szolgálhat a helyzet fokozottabb kiélesedésére, utasítást adott a katonai parancsnokságnak, hogy vonja ki a szovjet katonai alakulatokat Budapestről, mihelyt ezt a magyar kormány jónak látja. Ugyanakkor a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a Varsói Szerződésben résztvevő más államok kormányaival a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról . . .” Teljes egyenjogúság . . . a területi integritás tiszteletbentartása . . . az állami függetlenség és szuverenitás . . . az egymás belügyeibe való be nem avatkozás . . . Szavak, szavak, szavak. Tegnapelőtt jelent meg a Pravdában és máris vége, ennek is vége. „A XX. kongresszus történelmi jelentőségű határozatai . . .” A XX. kongresszusnak is vége.

Megpróbált higgadtan gondolkozni, megpróbálta a legjobb embereivel megbeszélni a helyzetet. Mit lehet itt még csinálni? Andropovot mindenesetre megkérte, hogy tájékozzák Moszkvában és továbbítsa a tiltakozását. Ha csak egy százalék is van arra, hogy tévedés az egész, vagy még újra meggondolják magukat . . . Persze, építeni erre immár lehetetlen. Fel kell készülni minden eshetőségre.

Mi is a helyzet pontosan? Katonailag reménytelen. Ő soha, egyetlen pillanatig sem tartozott azok közé, akiket a szovjet erők visszavonulása megrészegített, akik azt hitték: „legyőzték” az orosz hadsereget. Tudta, hogy a medve egyetlen mancsa elég, hogy szétlapítson minden hazai ellenállást. Az ellenállás legfeljebb elhúzhatja, szebbé és — véresebbé teheti a sorsot, de meg nem másíthatja. Katonai segítségre még gondolni sem lehet: nem is akar kérni, ez világháborúhoz vezethetne, de meg van győződve: ha kérne, sem kapna.

Politikailag válaszut elé került. Ha szótlanul tűri, ami történik, ha szemet huny az előtt, hogy az oroszok előzönlük az országot, a nép árulónak fogja tartani, az újjáéledő bizalmat teljesen elveszíti s éppúgy csak az orosz fegyverek jóvoltából tarthatja a kezében a vezetést — ha ugyan kell még az oroszoknak —, mint elődei. Ha lemond, teljes anarchiát hagy maga után és az oroszok valamelyik bábjukat ültetik a helyére. Az egyetlen lehetőség, amely szinte teljesen

kilátástalan, de becsületes: a nép élére állva szembeszegülni a szovjet szószegéssel. Nem katonai eszközökre gondol, mert hatalmi méretekben az országnak nincsenek katonai eszközei; de talán egy erkölcsi kiállásnak még van némi, igen-igen csekély reménye. Ha másféle segítségre valójában nem is lehet számítani, talán van még annyi *erkölcsi* erő a világban, hogy meg tud védeni egy kis nemzetet, amely az emberiség legszebb eszményeiért vérzett. Nem lehet mást, csak kiáltani, ahogy egykor Zrínyi kiáltott: „Imhol a veszedelem! Imhol az égető tűz!”

Talán most meghallják.

Összehívhatja a minisztertanácsot. Javasolja, hogy *elvileg* foglaljanak állást a semlegesség kérdésében. Az elképzelése az, hogy ha a Szovjetunió nem ad sürgősen magyarázatot a csapatok bejövetelére, a magyar kormány azonnal felmondja a Varsói Szerződést, kinyilvánítja az ország semlegességét és az Egyesült Nemzetek Szervezetén keresztül kéri, hogy a *négy* nagyhatalom segítsen a semlegességet megvédeni.

Teljesen világos, hogy még ebben az elképzelésében is csak az egyik elem a tiltakozás és a védekezés. A másik, ami számára nem kevésbé fontos: a biztonságnyújtás. Ha a Szovjetunió vezetőit az nyugtalanítja, hogy Magyarország nem egyszerűen kiszakad a varsói tömbből, de egy nyugati katonai tömb részévé válik, akkor jobb biztosíték ez ellen a semlegességnél nem kell. Precedens is van: Ausztria esetében is ez hozta meg a megoldást, a kibontakozást. Ha mind a négy nagyhatalom szavatolja Magyarország semlegességét, ez annyit jelent, hogy Magyarországon nem lesznek szovjetellenes katonai támaszpontok, nem lesznek nyugati csapatok, s ha a Szovjetunió védelme szempontjából ez nem is ugyanaz, mintha szovjet bázisok, szovjet csapatok vannak az országban, de mindenesetre lényegesen megnyugtatóbb annál, amitől ma Moszkvában bizonyára félnek.

A minisztertanács egyetért vele. Ami ellenvetés van, az nemzetközi jogi természetű: hogyan lehet megoldani a Varsói Szerződésből való *azonnali* kiválást.

A valóság persze az, hogy a Varsói Szerződést éppen ezekben az órákban szegik meg — az oroszok. S nemcsak a Mikojánnal történt egyértelmű megállapodást, hanem a szerződés betűit is. Az első szovjet beavatkozásnál még lehetett arra hivatkozni, hogy a magyar fél — Hegedűs és Gerő — kérte a szovjet csapatok közbelépését. Ha bizonyíték nem is volt rá — egyikük sem cáfolta meg. De ki hívta be őket most? A törvényes magyar kormány erélyesen tiltakozik az ellen, hogy újabb szovjet erők lépjenek az ország területére. Már-

pedig a Varsói Szerződés értelmében — és itt az október 30-i szovjet kormánynyilatkozatot is szó szerint lehet idézni — „a Varsói Szerződésben résztvevő egyik vagy másik állam csapatainak az elhelyezése a Varsói Szerződésben résztvevő valamely más állam területén a Szerződés összes tagállamai között létrejött megegyezés alapján történik és *csakis annak az államnak a beleegyezésével, amelynek területén az illető állam kérésére e csapatok tartózkodnak*”.

Hol van itt a Szerződés összes tagállamai között létrejött megegyezés arról, hogy szovjet tankok ezrei árasztják el Magyarországot? Hol a magyar állam beleegyezése? Hol az „illető állam” kérése? A legteljesebben nyilvánvaló, hogy — ha az előzményekről most nem is esik szó — október 31-től kezdve a Szovjetunió kormánya durván megszegi, papírrongynak tekinti a Varsói Szerződést. Lehet-e ezek után ennek a Szerződésnek kötelező érvénye a magyar kormányra?

Mindenek ellenére a minisztertanács úgy határoz, hogy még egy utolsó erőfeszítést tesznek. Hátha Andropovnak van valami mondanivalója, hátha jön valami újabb hír Moszkvából. Várni kell, amíg csak lehet, nem szabad feleslegesen kiélezni a helyzetet. Délutánig elnapolják az ülést. Egyébként úgy döntenek, hogy a külügyminiszeri tárcát is Nagy Imre veszi át. Horváth Imre, az eddigi külügyminiszter, nincs is Pesten, s egyébként is, a külügyek fontossága saját fejével gondolkodó embert követel.

Még a délutáni minisztertanácsi ülést is félbeszakítják és a szűkebb kabinet tagjai a Parlamentbe kéretik Andropovot. A találkozás komor és feszült. Andropov továbbra is mellébeszél. Azt akarja elhitetni, hogy tulajdonképpen nem is jönnek be szovjet csapatok Magyarországra, illetve az egész dolog nem is olyan lényeges. Nagy Imre hangja ideges és ünnepeles. Közli: a Magyar Népköztársaság kormányához hiteles adatok érkeztek, miszerint újabb szovjet katonai alakulatok lépték át a magyar határt. Követeli ezeknek az alakulatoknak haladéktalan visszavonását. Kijelenti, hogy Magyarország a Varsói Szerződést azonnal felmondja, kihirdeti az ország semlegességét. A kormány az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordul és az ország semlegességének megvédésére felkéri a négy nagyhatalmat.

Andropov tudomásul veszi a tiltakozást és a bejelentést s azt feleli: a kormánytól azonnali választ kér.

A szűkebb kabinet minden egyes tagja csatlakozik Nagy Imréhez, de mindük közül — Kádár a leghevesebb. Szinte kiáltva mondja: lehet, hogy az ő személyes sorsa homályos, de mint magyar ember, készen áll arra, hogy harcoljon is, ha kell. „Ha a maguk tankjai bejönnek — vágja oda a szovjet nagykövetnek —, én lemegyek az utcára és a puszta kezemmel fogok verekedni ellenük!”